

УДК: 4(075)

Абдыразакова М.У., Акбекова Н. М.

*С.Нааматов ат. Нарын мамлекеттик университети*

**АЗЫРКЫ АНГЛИС, ОРУС ЖАНА КЫРГЫЗ  
ТИЛДЕРИНДЕГИ «АЯЛ» КОНЦЕПТИНИН САЛЫШТЫРМА СЕМАНТИКАЛЫК  
АНЫКТАМАЛАРЫ**

*Бул макалада азыркы англис, орус жана кыргыз тилдериндеги «аял» концептисинин айрым семантикалык түшүндүрмөлөрү берилди жана аларды чечмелеп берүү аракеттери жасалды.*

*This article deals with some semantic definitions of the “woman” concept in English, Russian and Kyrgyz languages and tries to explain them.*

Кылымдар бою адамзаттын тарыхында аялдын ролу дайыма өзгөрүүгө дуушар болуп келген. Антик дүйнөсүндө аял эч нерсеге ээ эмес болуп, ага болгон терс мамиле, жада калса, тилде да өз изин калтырып келет: «Жакшынын башаты – эркекти, жарыкты жана тартипти пайда кылган, ал эми жамандын башаты - аял, карангылык жана хаос» (Пифагор), «Бардык жырткыч айбанаттардын арасынан аялдай зыяндуусун таппайсың го» (Иоанн Златоуст), «Аял аялдык касиетин анда эркектик касиет жоктугу менен тастыктайт. Биз аялды жаратылыштык кемчилдиги бар жандык катары билишибиз керек» (Аристотель).

Феодализм доорунда аял чарбачылык менен алектенет жана кадыр-баркка ээ болсо да, күйөөсүнүн күнү деп эсептелинет.

Бүгүнкү күндө коомдо эркек менен аялдын ортосундагы тең укуктуулук маселеси көтөрүлүүдө. Аялдар экономикада, саясатта алдыңкы орундарды ээлеп келишет. Жада калса, эң консервативдүү делген Улуу Британия өлкөсүндө да аялдын социалдык абалы акыркы жарым кылымда кескин түрдө өзгөрүлдү, аялдар өлкө башкаруу гана эмес, бул жаатта олуттуу ийгиликтерге жетише алышты.

Бул өзгөрүүлөр «маданияттын күзгүсү» болгон тилде да өзүнүн изин калтырууда. Акыркы жылдарда баарлашуунун жана тилдин гендердик аспектилерине болгон кызыгуу күндөн күнгө өсүп жатат. Феминизмдин идеяларынын таркашы жана өнүгүүсү тил илиминде жаңы тармактын – гендердик лингвистиканын пайда болушуна алып келди.

Бирок гендердик изилдөөлөрдүн кескин өскөнүнө карабастан, тилдин гендердик аспектилерин жана баарлашууну изилдөө дагы эле аз изилденген тармактардан болуп, өзүнүн актуалдуулугу менен шартталып келет. Бүгүнкү лингвистикадагы гендердик изилдөөлөрдүн абалынын өзгөчөлүгү кээ бир окумуштуулардын тил илиминдеги гендердик талкуулоолорго кандайдыр бир макул эместигинин негизинде каралган.

Аялдар коомдо ар кандай маанилүү ролдорду багынтып келе жатканына карабастан, көптөгөн маданияттарда, өзгөчө, чыгыш маданиятында эркектин басымдуулугу жана эркектерге таандык касиеттер: бийлик, күч, максаттуулук жогору бааланат. Жада калса, «адам» деген сөз да эркек менен байланышта каралат. Эч качан аял келе жатса, адам келе жатат деп айтышпайт, ал эми эркек келе жатса, бир адам келе жатат деп айтылат. Гендердик ассиметрия сакталып келе жаткандыгын немис тилиндеги «Das Man», француз тилиндеги «Unhomme», англис тилиндеги «A man» деген сөздөрдүн адам, эркек дегенди билдириши тастыктап турат.

Англис тилинде акыркы кездерде коомдо аял – эркектин социалдык ролун салттуу түрдө кароонун негизинде андроцентриктик азайышы байкалууда. Кээ бир сөздөрдүн келип чыгышы англис коомунда кандайдыр бир өзгөрүүлөрдүн болуп жатканын көрсөтүп турат. Мисалы: «economically empowered women» (экономически уполномоченная женщина – экономикалык иштерге милдеттендирилген аял), House husband (үй кожойкеси – деген сөзгө аналогия болуп – домохозяин деген сөз, орус тилинде котормосу жок, ал эми кыргыз тилинде – «иштебей, үй иши менен алектенген эркек же бекерпоз деп которсок туура болор»), career

woman - (англис түп нускасында терс коннотациясы жоктугуна байланыштуу орус тилинде котормосу карьеристка, кыргыз тилинде – мансапкор аял).

Социалдык статусуна жараша жаш аялдар күйөөсү бар жана жокторго бөлүнөт. Күйөөсү жок жаш, сулуу айымдар англис тилинде young lady деп аталса, орус тилине которо келгенде «возлюбленная» дегенди билдирет, бирок мындай айымдардын орус тилидеги аталышы «девушка на выданье», ал эми кыргыз тилинде бойго жеткен кыз деген мааниде.

Жалгыз бой өз алдынча жашаган, ата-энесинен көз каранды эмес жана «спонсор эркеги» жок кызды «аял» концептинин фразеологизмде англис тилинде bachelor girl деп аташса, ал эми орус тилинде - «холостячка», кыргыз тилинде - «бойдок кыз» деп атап коюшат. Мындай кыздарга бир чети сый-урмат менен мамиле кылышат, себеби алар ата-эненин жана башкалардын жардамына муктаж эмес, көз каранды эмес адамдар – бул касиет азыркы кезде маанилүү касиеттерден болуп эсептелинип келет.

Ошол эле учурда каралып жаткан үч тилде тең жалгыз бой аялдарга карата терс көз караштардын бар экенин тана албайбыз, англис тилинде күйөөгө чыкпай жүргөн кыздарды old maid деп атап, аларга орто жашка чыккыча өз теңин таба албаган кыз деп терс мамиле кылышат, орус тилинде «старая дева» дешсе, ал эми кыргыз тилинде «кара далы кыз» деп аларга болгон кандайдыр бир жаман (дайыма алыган, заар ж.б.у.с.) сапаттардын ээси катары карашат. Мындай кыздардын англис тилинде дагы spinster деген аталышы кездешет. Бул күйөөгө чыкпай жүргөн, келечеги жок деген мааниде. Мындай жүрүм-турум үй-бүлөнү жана үй-бүлөлүк бакытты бийик туткан маданий, улуттук нормаларга тура келбеси тилдик семантикада да өз изин калтырып келет.

Ал эми «унисекс» стилин тандаган (аялдык сапаттарына, өз келбетине маани бербеген) кыздарды англис тилинде tomboy деп, орус тилинде пацанка деп аташса, ал эми кыргыз тилинде аналогиясы жок. Мындай кыздардын эркек баладай өзүлөрүн алып жүрүүсү англис тилдүү аң-сезимде эле эмес, бардык улуттарда сынга алынат. Эркек сымал келбеттүү, коңур үндүү кыздарга болгон терс көз караштар каралып жаткан үч тилде тең байкалат. Англис тилинде мындай кыздарды butch сленги менен аташса, орус тилинде «мужеподобная женщина», кыргыз тилинде «эркек сымал аял» дегенди билдирет. Кыргыз тилинде «эркектей аял» деген сөз эркекке тиешелүү болгон касиеттерди алып жүргөн, күчтүү, бир сүйлөгөн, чечкиндүү аялдарды мактоо ирээтинде деп аташса, ошол эле учурда эркек сымал аял аялдык сапаттарына, өз келбетине маани бербеген, одоно сапаттарды алып жүрүүчү катары каралат.

Англис тилине жакында эле кирген башка сөздөр азыркы замандын аялдары эркектерге карата мамиле жасоодо демилгени өз колдоруна алып жатышканын көрсөтүп турат. Мисалы: англисче «man-eater» деген сөз эркектерди интимдик катнашка гана колдонгон аялдардын аталышын билдирет, ал эми «Spicegirls» аттуу англис группасынын ырындагы «girlpower» түшүнүгү эркектерге мамиле жасоодо кыздар демилгени өз колдоруна алышы керек дегенди түшүндүрөт; «togodutch» («быть в доле» же «үлүштө болуу») деген түшүнүк эркек-аял ресторанда, кафеде төлөмдөрдү тең төлөө дегенди билдирет, бул көрүнүш азыркы Англияда кеңири тараган.

Жыйынтыктап айтканда, «аял» концептинин лексикалык-семантикалык компоненттеринин кеңири таркалуусу менен өзгөрүүсүнүн негизинде бул тема абдан кызыктуу жана изилдөө үчүн актуалдуу болуп саналат. Азыркы англис тилинде аялга болгон мамиле бул түшүнүктүн дайыма өзгөрүп тургандыгынын жана коомдогу ордуна карата вербалдык баарлашууда чагылдырылып келеринин далили.

Адабияттар:

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. -М., 1990.
2. Артемова А.В. Эмотивно-оценочная объективация концепта женщина в семантике ФЕ. //Автореферат. -Пятигорск, 2000.

3. Белик Е.В. Лингво-культурологические особенности лексики и фразеологии современного английского языка (на материале лингво-культурологического поля «мужчина и женщина». //Автореферат. -М., 2003.
4. Васильев Л.М. Теория семантических полей. //Вопросы языкознания. -М., 1971, № 5. - С.104.
5. Ласточкина И., Нагорная Н. Образ женщины в картине мира носителя английского языка. -Новгород, 2003.